

Л. П. Латішева

КАМ'ЯНІ АНТРОПОМОРФНІ ВИРІЗЬБЛЕННЯ ІЗ РОКСОЛАН

Влітку 1959 р. під час робіт спільної експедиції Одеського державно-археологічного музею та Одеського державного університету імені І. І. Мечникова на розкопках Роксоланського городища в с. Роксолани, Овідіопольського району, Одеської області, на садибі колгоспниці Кривченко Ганни Григор'ївни випадково були виявлені три кам'яні плити. Більш близьке та детальне знайомство з цими плитами дозволило встановити, що вони являють собою грубе вирізьблення типу «кам'яних баб».

Старожили села Роксолани розказують, що ці плити було знайдено ще в минулому столітті недалеко від місця, де зараз провадяться розкопки Роксоланського городища.

Відомо, що багато поміщиків звозили ці пам'ятки з курганів і ставили їх біля воріт своїх садиб¹. Можливо, що антропоморфні вирізьблення, знайдені нами в с. Роксолани, пізніше стали власністю поміщика Малаховського, який використовував камінь городища, що знаходилось поблизу, для господарських потреб².

Зараз 2 вирізьблення, що підлягають нашому опису, симетрично поставлені одне проти одного біля входу у двір тов. Кривченко Г. Г., а третє знаходиться на її городі.

Всі три статуї висічені з сарматського вапняку, виходи якого спостерігаються в надлиманному урвищі. Поверхня статуй під впливом повітря стала темною, місцями помітні процеси розпаду вапняку.

Одна із статуй (назвемо її статуєю «А») збереглась краще двох інших. Вона має висоту 1,4 м, ширину в верхній частині 0,4 м, а в нижній — 0,5 м. Статуя являє собою плоску плиту з добре обтесаними боками, кожна з яких має ширину 0,17 м. Голова статуї, порівняно добре оброблена зверху і з боків (висота її 0,16 м, ширина від лицевої частини до потилиці 0,14 м). Вона немов би стиснена зверху до низу. Широке обличчя (в нижній частині має розмір 0,27 м, в верхній—0,24 м), відокремлене від тулуба неглибоким півколом, виконано технікою плоского рельєфу і ледве помітно виступає над тулубом. Асиметричні та непропорціонально вузькі плечі дорівнюють: одне (ліве) 0,09 м, праве — 0,04 м. Слабо позначені руки не модельовані, помітні тільки спереду. Вони складені на грудях майже горизонтально і стикаються пальцями. На тому місці, де повинні стикатися великі пальці, руки трохи піднесені. В цьому можна вбачати де-

¹ Д. Я. Самоквасов, Могильные древности Александровского уезда Екатеринославской губернии, Труды VI АС, т. I, 1884; Н. Е. Бранденбург, К вопросу о каменных бабах, Труды VIII АС, т. III, 1890; Н. В. Веселовский, Современное состояние вопроса о каменных бабах или балбалах, ЗООИД, т. XXXII, 1915; Б. В. Варнеке, Как составилось собрание каменных баб музея Одесского общества истории и древностей, Одесса, 1915.

² П. В. Беккер, Берег Понта Эвксинского от Истра до Борисфена, Одесса, 1851, стор. 29—30.

яку реалістичність їх зображення. Пальці позначені тільки на правій руці трьома ледве помітними заглибленнями (рис. 1).

Друга статуя («В») являє собою плоску плиту, яка за формою нагадує описане антропоморфне зображення. Вона зазнала сильного вивітрювання й інших руйнувань.

Висота статуї — 1,5 м, ширина в верхній частині — 0,39 м, в нижній частині — 0,45 м, товщина бокових сторін — 0,18 м. Голова виступає над тулубом на 0,15 м. Як і в першому вирізьбленні плечі вузькі та асиметричні. Ширина одного з них 0,1 м, другого — 0,07 м. Бокові сторони і голова статуї оброблені краще за інші сторони її. Ніяких додаткових деталей на вирізьбленні «В» ми не знайшли.

Третя статуя («С», рис. 2) як ми уже говорили, стоїть на городі т. Кривченко Г. Г. і являє собою дуже грубу масивну плиту. Висота її 1,2 м, ширина 0,46 м. Бокові сторони її ретельно оброблені і мають товщину 0,24 м. Плита асиметрична. З лівого боку плита рівна, добре оброблена, не має ніяких виступів. З правого боку виступає плече (над яким голова піднята всього на 0,06 м), ширина якого 0,16 м. На 0,18 м нижче плеча знову бачимо виступ шириною в 0,05 м, який дуже ретельно оброблений і з правого боку облямовує цю плиту до самого низу. Прямих аналогій цій плиті нам не відомо.

Аналогіями статуї «А» можуть бути статуї з Добруджі³, Херсона⁴, Києва⁵, Дніпропетровська⁶, Цареві могили біля Кривого Рогу⁷ та донська «баба», яка зберігається в Московському історичному музеї⁸.

Рис. 1.

³ A. D. Alexandrescu, Doua statui traco-scitice la Dobrogea, SCIV, 1958, № 2, p. 291—299.

⁴ T. S. Passek et B. A. Latynin, Sur la question des «kamennye baby», ESA, t. IV, 1929, p. 290—311.

⁵ Там же.

⁶ Там же.

⁷ I. Fabrizious, Zareva mohila, ESA, t. IV, 1929, p. 126—127.

⁸ А. А. Миллер, Новый источник к изучению связи Скифии с Кавказом. ИРАИМК, т. IV, Л., 1925.

Найбільш близькими аналогіями являються статуї з Добруджі, що входять в старі колекції Національного музею давнини, а також донська «кам'яна баба». Статуя з Добруджі так як і наша плита з с. Роксолани висічена з вапняку і на ній відсутні зображення деталей, хоча риси обличчя прорізани, чого немає на нашій статуї. Зображення рук нагадує зображення рук на нашій статуї

Рис. 2.

горизонтальним розміщенням їх, манерою прорізання пальців.

Крім того, наше вирізблення має багато спільного зі статуєю з Добруджі, яку було знайдено в 1956 р. в с. Ступіне (район Хиршок, Констанцька область) на горбку, недалеко від курганів. Вона теж висічена з вапняку. Манера зображення рук статуї з Добруджі нагадує нашу статую, але разом з цим тут ми бачимо зображення озброєного акінаком воїна, чого не можна сказати про Роксоланську статую. А. Д. Александреску ці статуї відносить до другої половини V ст. до н. е., виходячи з того, що форма бокового продовження піхов меча, яка відмічається на ступінській статуї, зустрічається лише на мечі-емблемі, випадково знайденому в Меджидії і датованому кінцем V в. до н. е., а також на фрагментарній статуї скіфського воїна із Жданова⁹, яка сходить до епохи не пізніше V в. до н. е.

Розміщенням рук близька до нашої статуї статуя із Херсонського музею. Але і на ній маємо зображення акінака, який свідчить про те, що перед нами статуя скіфського воїна. Крім того, статуя Херсонського музею відрізняється і тим від нашої статуї, що риси лиця її промальовані.

Статуя із Цареві могили нагадує нашу статую спільними обрисами та манерою зображення.

Виходячи з викладеного вище, а також враховуючи стилістичну близькість цих пам'яток, ми й свою статую можемо віднести до скіфського часу. Більшість статуй цього типу були виявлені недалеко від курганів, тому вони, мабуть, були зображенням померлих. Важко припусти-

⁹ А. И. Мелюкова, Каменная фигура скифа-воина. КСИМК, вып. XLVIII, 1952.

ти, що призначенням даних статуй було зображення божества¹⁶. тому що в умовах кочового господарства навряд чи було можливо перевозити такі великі та важкі вирізьблення богів. Звичайно, ці статуї приписують скіфам, це цілком природно, тому що вони (статуї) належать території і епосі скіфів. Звичай курганних поховань і установа надгробних антропоморфних зображень є спадщиною епохи, яка передувала скіфам. Можливо цей звичай зберегло місцеве населення, яке підпало під владу скіфів, або він був запозичений скіфами-кочовиками чи скіфами «царськими» від осілих землеробських скіфських племен.

Однак питання про статуї скіфської епохи може бути розв'язане лише після систематичного дослідження багатьох курганів в ареалі розповсюдження подібних статуй, що простягається від Кубані до Добруджі.

¹⁶ А. И. М е л ю к о в а, Каменная фигура скифа-воина, КСИИМК, вып. 48, 1952.